

HEINRICH CORNELIUS AGRIPPA AZ ANGYALOKRÓL ÉS DÉMONOKRÓL

Bevezetés

FRAZER-IMREGH MONIKA¹

ABSTRACT

Heinrich Cornelius Agrippa On Angels and Demons. Introduction

This is a Hungarian translation of Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim's *De occulta philosophia*, Book III, Chapters 17–20. The translation of the four chapters is preceded by an introduction, which, after a brief presentation of the author and his works, concisely describes their content. Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (1486–1535) was a successor of the Renaissance intellectual movement, whose Neoplatonic branch was founded by Marsilio Ficino (1433–1499), whose Hermetic line was strengthened by Ludovico Lazzarelli (1447–1500), and whose Christian Kabbalistic interpretations were initiated by Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494). This intellectual movement sought to give a new philosophical-theological aspect to Christianity, which had previously practiced scholasticism based on the teachings of Aristotle, by involving ancient Neoplatonic thinkers, Iamblichus' theurgy, the *Corpus Hermeticum*, and medieval Jewish Kabbalism. In *De occulta philosophia*, Agrippa sought to help the human soul return to the divine realm by restoring ancient natural magic and hermeticism, also using the results of the Kabbalah. To this end, he drew on the work of his immediate predecessors, the most important of whom, in addition to Ficino and Pico, were Johann Reuchlin, Filippo Beroaldo, Francesco Zorzi, Paolo Riccio, and Pietro Crinito. The chapters presented here describe the hierarchy of angels and demons, their orders, names, and roles.

Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim (1486–1535) annak a reneszánsz szellemi áramlatnak a folytatója, amelynek újplatonikus ágát Marsilio Ficino (1433–1499) alapította meg, hermetikus vonalát Ludovico Lazzarelli (1447–1500) erősítette, keresztény kabbalista értelmezéseit pedig Giovanni Pico della Mirandola (1463–1494) kezdeményezte. Ez a szellemi áramlat az ókori újplatonikus gondolkodók,

¹ Frazer-Imreggh Monika, dr. habil. (1966), reneszánsz-kutató, klasszika-filológus, italianista, KRE Ókortörténeti és Segédtudományi Tanszék.

a iamblichosi theurgia, a *Corpus Hermeticum* és a középkori zsidó kabbalisztika bevonásával igyekezett az addig az Aristotelés tanításain alapuló skolasztikát művelő kereszténységnek egy újabb filozófiai-teológiai aspektust adni.

A kölni származású gondolkodó szülővárosában és Párizsban tanult teológiát és skolasztikus filozófiát. Andreas Canter, a kölni egyetem újtó szellemű rektora vezérlete alatt megismerkedett idősebb Plinius *Naturalis historiájával*, a közelmúltig Albertus Magnusnak tulajdonított *Speculum astronomiae*-val,² és Ramon Llull írásaival is. 1509-től Párizsban tagja volt egy titkos társaságnak, amely hermetizmus és keresztény kabbalával foglalkozott, és ugyanebben az évben Ausztriai Margit támogatását élvezve a Dôle-i egyetemen tartott előadásokat Johann Reuchlin kabbalista művéről, a *De verbo mirificóról*.³ Előadásaiért elnyerte a teológiai doktorátust, azonban ugyanezek miatt Jean Catilinet ferences prior feljelentette mint „judaizáló eretneket”, így távoznia kellett Burgundiából. Ekkor körvonalazódott benne az ókori természeti mágia és a hermetizmus helyreállításának terve, amelynek első eredményeit *De occulta philosophia* címmel a würzburgi Johannes Trithemius (1462–1516) bencés rendi apátnak küldte el 1510 áprilisában, miután az év elején személyesen is felkereste a német tartományok legnagyobb mágikus könyvtárát létrehozó tudós szerzetest. Trithemius újabb szempontokat adott számára, és az újplatonikus theurgia kortárs művelői felé irányította őt, egyben intette, hogy művét csak nagyon szűk körben terjessze. Így Agrippa csak kéziratban adta azt tovább barátainak, miközben újabb irodalmat gyűjtött az átdolgozásához. 1510-ben I. Miksa császár diplomáciai szolgálatában Angliába utazott, ahol megismerkedett Ficino nagy tisztelőjével, az újplatonikus eszméket dédelgető humanista John Colet-val, a Szent Pál katedrális dékánjával.

1511-ben követte I. Miksát Itáliába, és teológusként részt vett az 1512-es pisai zsinaton, amelyet néhány bíboros II. Gyula pápa zsinata ellenében hívott össze. 1518-ig maradt Itáliában,⁴ ahol IX. Palaiologos Vilmos, Monferrati örgróf (1494–1518), és III. Károly, savoyai herceg (1486–1553) szolgálatában állt. Ezalatt hosszasan tanulmányozta Ficino és Pico műveit, valamint Ficinónak az újplatonikus szerzőkből: Plótinusból, Porphyriosból, Iamblichosból, Proklosból, Synesiosból és Psellosból készített fordításait és ezekhez írt kommentárjait is, aminek a nyomát a *De occulta philosophia* mindhárom könyvében felfedezhetjük. Személyesen, illetve levelezés révén megismerkedett a keresztény kabbala kortárs képviselőivel: Agostino és Paolo

² A mű az asztrológiát érintő vitákra reagálva kategorizálja az ilyen tárgyú írásokat a következő besorolás szerint: elfogadható, részben elfogadható, illetve elvetendő. Zambelli: *The Speculum Astronomiae*, 43–74. Albert attribúcióját erősen kétségbe vonta Rutkin: *Sapientia Astrologica*, 291–293, 501–502; Paravicini Bagliani: *Le Speculum Astronomiae*, és Roy: *Richard de Fournival*.

³ Reuchlin: *De verbo mirifico*. Első kiadása: Basileae 1494.

⁴ Prost: *Corneille Agrippa*, 205–285, Nauert: *Agrippa and the Crisis*, 35–54.

Riccióval (az utóbbi I. Miksa kikeresztelkedett magánorvosa volt).⁵ Továbbá a Paviai Egyetemen a *Lakomáról* (1512-ben) és Ficino *Corpus Hermeticum*-fordításáról, a *Poimandréről* (1515-ben) nagy hatású előadásokat tartott.⁶

Második legjelentősebb művének címe *De incertitudine et vanitate scientiarum atque artium declamatio invectiva* (Vádbeszéd a tudományok és a filozófia bizonytalansága és hiábavalósága kapcsán, 1526).⁷ Ebben kora tudományai – főként az orvoslás, a teológia és a jogtudomány – siralmas állapotát bírálja, és a legtöbb kutató 'szkeptikus szatíráként' emlegeti.⁸ A könyvben több helyen látszólag tévedésként tünteti fel a mágiát tárgyaló, fiatalon írt enciklopédiáját, ezeket a sorait azonban Paola Zambelli és Vittoria Perrone Compagni az Agrippa leveleiben szereplő ellenkező megnyilvánulások mérlegére helyezi.⁹ Sok viszontagság után a *De occulta philosophia* végső változata Agrippa pártfogója, a kölni érsek és választófejedelem, Hermann von Wied közbenjárására jelenhetett meg 1533-ban, a hely és a kiadó feltüntetése nélkül.

Az itt közölt részletek az angyalok és démonok hierarchiáját, rendjeiket, neveiket és szerepköreiket ismertetik. Ez a tematika valójában már a megelőző fejezetekben is felbukkan, ahol Agrippa az isteni emanációkról, a tíz szefirottról (10. fej.) és az isteni nevekről (11–12. fej.) beszél. A közvetlenül megelőző 16. fejezet tisztázza az értelmek (*intelligentiae*) és a daimónok (*daemones*) fogalmát. Az utóbbiakkal kapcsolatban Agrippa rögtön tisztázza, hogy ezek nem egyenlőek a gonosz démonokkal, hanem a „tudás, értelem és bölcsesség birtokosai”. Három nemük van: Isten közelében az égfelleti értelmi szférák, utánuk az égi értelmek, amelyek az egyes egek és bolygók élén állnak mint a világ hét kormányzója, továbbá az állatöv tizenkét daimónja, az „arculatok”¹⁰ harminchat daimónja, majd a „quináriusok”¹¹ hetvenkét daimónja és az elemek négy daimónja. A daimónok harmadik neve a földi dolgokban segédkező daimónok rendje. Ezek számára és típusaira vonatkozóan a platonikusokra

⁵ Paolo Riccio (1506–1541) Pico és Reuchlin téziseit bővítette és fejlesztette tovább a kabbalista és keresztény források eredeti szintézisében. Schmidt-Biggemann: *Christian Kabbala*, Schmidt-Biggemann: *Ésotérisme et Kabbale chrétienne*, 47–56.

⁶ Prost: *Corneille Agrippa*, 1, 262–263. A nyitóelőadások címei: *Oratio in praelectionem Convivii Platonis, amoris laudem continens* és *Oratio habita Papiae in praelectionem Hermetis Trismegisti de potestate et sapientia Dei anno MDXV*. Az utóbbit kiadta Zambelli: *Cornelio Agrippa: Testi scelti...* 119–136.

⁷ Agrippa: *De incertitudine*, van der Poel: *Cornelius Agrippa*, 153–184, 269–274.

⁸ Keefer: *Agrippa's Dilemma*, Zambelli: *A proposito del De vanitate*, Zambelli: *Cornelio Agrippa nelle fonti*, 185–199.

⁹ Perrone Compagni: *Introduction*, in Uő: H. C. Agrippa von Nettesheim, 7. Zambelli: *A proposito del De vanitate...*

¹⁰ Minden csillagjegyen három „arculat” (*decan*) van, amely a 30 fokos jegyből 10–10 fokot ural.

¹¹ A „quináriusok” 5–5 fokot uralnak az ekliptikán.

(Platónra, Poklosra és Plutarchosra) és az egyházatyákra (Athanázzra, Ágostonra és Nazianzoszi Gergelyre) hivatkozik.

A 17. fejezettől keresztény szemszögből mutatja be, elsősorban Dénesből kiindulva az angyali rendeket (*De coelesti hierarchia*, VI. col. 200C–201A.), de még mindig bevonva a vizsgálódásba Proklos (*Theologia Platonica*, III. 14.) és Iamblichos (*De mysteriis*, II. 7–9. 83–90.) beosztásait. Példáit az egyes rendekhez az Ószövetségből vett számos idézetből hozza. A fejezet végén Reuchlin (*De arte cabalistica*, III; sig. N4v) és Paolo Riccio (*In Apostolorum symbolum*, sig. cr–v.) művei alapján az angyali rendeknek a zsidó hagyományban (a kabbalában) adott neveit ismerteti.

A 18. fejezet a Szentírásból vett sűrű példákra támaszkodva a gonosz démonok rendjeit, bukásukat és különféle természeteket tárgyalja. Nem nevezi meg azokat a teológusokat, akikre hivatkozva előadja, hogy szerintük a démonok kilenc rendje az angyalok kilenc rendjével áll szemben: az első a hamis istenek; a másodikak a hazugok szellemei; a harmadik rendben az igazságtalanság vagy a harag edényei; a negyedikben következnek a gaztettek megbosszulói; az ötödik rendben jönnek a szemfényvesztők, akiknek a fejedelme a Sátán; a hatodikban a légius hatalmak, akik járványokat gerjesztenek; a hetedik helyen a fúriák, a háborúk és pusztítások szerzői; a nyolcadik helyen állnak a kémek és a rágalalmazók, ahol azt is megemlíti, hogy az ördög (görög *diabolos*) neve innen származik; végül az utolsó helyen a megkísértők vagy cselvetők.

Az ördögök mint valahai angyalok bukását illetően számos egyházatyát és auktort idéz névvel és műcímmel együtt Agrippa, többek között Ágostont (*De incarnatione Verbi ad Ianuarium*, I. 3. col. 1177.), Pherekydést (Zorzi: *De harmonia mundi...*, I. 3. 9. f. 46v), a Poimandrést (14.), Plutarchost (*De vitando aere alieno*, 7. 830E–F). Ezután lakhelyük, tevékenységük és megjelenési formáik és idejük szerint csoportosítja a démonokat a Szentírás különböző helyeit citálva és újabb egyházatyákat (Eirénaioszt, Iustinus mártírt, Jeromost) elősorolva. Végül azt az órigenési tanítást ismerteti (*A princípiumokról*, I. 6. 3.), miszerint némely démonokra a megváltás vár, mert bűnbánat gyakorlása után a feltámadásban visszatérhetnek Istenhez.

A 19. fejezet témája a daimónok teste, ahol Agrippa végigveszi az egyházatyák különböző nézeteit néhány antik költői referenciával egyetemben Vergiliustól és Orpheustól; valamint hivatkozik még a pogányok közül Apuleiusra, a bizánci új-platonikusok közül pedig Psellosra. Az angyalok testetlen voltára nézve Aquinói (*De potentia*, VI. 6–7.) és ál-Dénes tanúságait hozza (*De divinis nominibus*, VII. 2. col. 868B), az ellenkező nézetre nagy Vazul és Nazianzoszi Gergely példáját hozza. A démonok testének légius-tüzes természetére vonatkozóan Ágostont idézi a *De Genesi ad litteram* című művéből (III. 10.). Apuleiusnak azt a feltételezését idézi (*Sókratés istene*, 16. 154.), miszerint a daimónok legnemesebb fajtája testetlen. Psellosnak pedig azt a meggyőződését ismerteti, hogy bár az angyalok és a démonok is rendelkeznek testtel, mindazonáltal ezek a testek különbözőek, minthogy az angyalok anyagtalan,

a démonok pedig anyagi testtel bírnak. Ezért érezhetnek az utóbbiak fájdalmat is, amire Agrippa Vergiliust idézi (*Aeneis*, VI. 260.) A daimónoknak a négy elemnek megfelelő típusait az orphikus hagyomány alapján taglalja, ehhez Calcidius szó szerint is citálja (*In Platonis Timaeum commentarius*, II. 134–135. 196–197.). Végül Rhodiginusra támaszkodva (*Lectio-num antiquarum*, I. 27.) a különböző elemekhez kötődő daimónok női vagy férfi alakban való megjelenését ecseteli az antik mitikus alakokkal (naiádok, dryadok, szatírok, faunok stb.) összefüggésben, ehhez még Ágostont is idézi (*Az Isten városáról*, XV. 23.).

A 20. fejezet a jó daimónok által nyújtott védelmet tárgyalja a gonosz démonok ellen. Kiindulásként a gonosz démonok ellenséges voltát szögezi le, akik távol tartására az isteni gondviselés állította mellénk az őrző angyalokat. Itt a Tóbiás könyvének példája mellett (8:3) Hésiodost idézi az isteni őrzőkről (*Munkák és napok*, 252–255.) Az egyes ember számára tehát egy jó és egy rossz daimón van kijelölve, mindkettő a maga irányába igyekszik őt terelni, és magához hasonlóvá formálni, de végső soron az egyén kezében a döntés, hogy melyiket követi. Péter levele (2 Péter 2:19) után Órigenést idézi (*A princípiumokról* áll a szövegben, valójában itt: *Kel-sos ellen*, VIII. 44.), hogy a szentek a gonosz démonokat legyőzve meggyengítik azok seregét. A jó és a rossz daimón befolyására és annak eredményére még a *Corpus Hermeticum* (IX. 3–4; X. 20–21.) és Iamblichos (*De mysteriis*, II. 6. 81.) tanúságát hozza. Majd a Zsoltárokból (91:11.) hoz példát arra, hogy egy emberre több angyal is felügyel, végül pedig az emberek közötti természetesnek tűnő alá- és fölérendeltséget a hierarchiában különböző helyet elfoglaló őrzőangyalokkal hozza összefüggésbe. Ezt az érvelését antik példákkal is megtámogatja a homérosi himnuszokat (XXV.) citálva, továbbá Plutarchostól (*De Romanorum fortuna*, 7. 319F–320A) Marcus Antonius és Octavianus alakjainak viszonyát Zorzi közvetítésével (*De harmonia mundi...*, I. 3. 4. ff. 41v–42r.) felidézve.

A részletünket követő fejezetek tovább folytatják ezt a tematikát: a 21. fejezetben az országokat és az egyént vezérlő daimónokról esik szó, és azok esetleges harmóniájáról vagy ellentétességéről. Ennek alapján az egyén láthatja, hogy bizonyos helyeken miért alakulnak kedvezőbben a dolgai. A 22. fejezet az ember három jó daimónjának vagy őrzőjének típusait tárgyalja, ezek az Istentől adott, a születéséből származó, a harmadik pedig a mesterségéből fakadó segítő. A 23. fejezet az angyalok nyelvéről szól, a 24–28. pedig a szellemek és angyalok neveiről. A további fejezetek egészen a 33. fejezetig a jó daimónok megnyerésének és a gonosz daimónok legyőzésének módjait ecseteli.

BIBLIOGRÁFIA

FORRÁSOK

- Agrippa von Nettesheim, Heinrich Cornelius: *De incertitudine et vanitate scientiarum atque artium declamatio invectiva*, Köln: Novesianus, 1531.
- Beroaldo, Filippo: *Commentarium in Asinum Aureum Apulei*. Bologna: Benedetto Faelli, 1500.
- Perrone Compagni, Vittoria (ed.): *H. C. Agrippa von Nettesheim: De occulta philosophia*. Leiden – New York – Köln: Brill, 1992.
- Reuchlin, Johann: *De verbo mirifico*. München: Saur, 1993.

SZAKIRODALOM

- Keefer, Michael: Agrippa's Dilemma: Hermetic 'Rebirth' and the Ambivalences of 'De vanitate' and 'De occulta philosophia' = *Renaissance Quarterly* 41 (1988) 4.sz., 614–653., <https://doi.org/10.2307/2861884>
- Nauert, Charles: *Agrippa and the Crisis of Renaissance Thought*. Urbana: University of Illinois Press, 1965.
- Paravicini Bagliani, Alessandra: *Le Speculum Astronomiae, Une enigme? Enquête sur les manuscrits*. Firenze: SISMEL, 2001.
- Prost, August: *Corneille Agrippa, sa vie et ses oeuvres. I–II*. Paris: Champion, 1881–1882.
- Roy, Bruno: Richard de Fournival, auteur du *Speculum astronomiae*? = *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Age* 67 (2000), 159–80.
- Rutkin, H. Darrell: *Sapientia Astrologica: Astrology, Magic and Natural Knowledge*, ca. 1250–1800, vol. I (Archimedes 55), Berlin: Springer, 2019., <https://doi.org/10.1007/978-3-030-10779-6>
- Schmidt-Biggemann, Walter: Christian Kabbala: Joseph Gikatilla (1247–1305), Johannes Reuchlin (1455–1522), Paulus Ricius (d. 1541), and Jacob Böhme (1575–1624), *The Language of Adam / Die Sprache Adams* (Wolfenbütterer Forschungen 84), ed. A. Coudert. Wiesbaden: 1999.
- Schmidt-Biggemann, Walter: *Ésotérisme et Kabbale chrétienne, Histoire comparée des littératures de langues européennes*, (Sous-série renaissance, Vol. II: *La Nouvelle Culture – 1480–1520*), ed. E. Kushner. Budapest/Amsterdam: 2017.
- van der Poel, Mark: Cornelius Agrippa, the Humanist Theologian and his Declamations. Leiden: 1997, 185–224. archive.org/details/corneliusagrippa0000poel/page/n5/mode/2up (2024. február 02.)
- Zambelli, Paola: A proposito del *De vanitate scientiarum atque artium* di Cornelio Agrippa = *Rivista critica di storia della filosofia* 15 (1960), 167–181.
- Zambelli, Paola: Cornelio Agrippa nelle fonti e negli studi recenti = *Rinascimento* 8 (1968), 173–176.
- Zambelli, Paola: *The Speculum Astronomiae and its Enigma* (Boston Studies in the Philosophy of Science 135). Latin text and English tr. of *Speculum astronomiae*, Dordrecht (Boston): 1992., <https://doi.org/10.1007/978-94-017-3467-7>